

Motion

1982/83: 1141

Jörn Svensson m. fl.

De medborgerliga fri- och rättigheterna

Medborgerliga fri- och rättigheter har i alla tider varit något som människor måst tillkämpa sig. De har aldrig getts gratis, av överhetens välvilja. De har framgått ur socialt och rättsligt diskriminerade klassers och folkgruppers kamp. Endast de nedtrycktas egen styrka har varit den säkra garantin för de demokratiska fri- och rättigheternas erövring och försvar. Detta torde i rikt mått få anses bekräftat av historien – inte minst Europas och Sveriges 1900-talshistoria.

Härav följer bestämda slutsatser i fråga om fri- och rättigheternas ställning i ett samhälle som det svenska. Den faktiska rättighetssituationen utgör summan av en samhällelig process. Denna dynamik fortgår ständigt och dagligen. Det finns alltid intressen närvarande i processen, vilka har fördel av att rättigheterna i praxis begränsas eller urholkas. Det finns också alltid sociala utvecklingstendenser och institutionella förhållanden, vilka verkar i liknande riktning. De sistnämnda kan framträda utan att vara direkt och medvetet eftersträfvade.

Till de här nämnda företeelserna hör exempelvis tilltagande privatekonomisk maktkoncentration, starkt utvidgade myndighetsfunktioner och svåröverskådliga administrativa strukturer, svag kontroll över ämbetsverken från den politiska och parlamentariska sektorn, växande avstånd mellan lagstiftning och praxis, kompetensbrister i myndighetsutövningen, falska lojaliteter mellan myndigheter och myndighetspersoner m. m. De allmänna kristendenserna i samhället tar sig lätt uttryck i auktoritära tendenser. Bristande materiella resurser kan orsaka försämringar i rättsprocedurerna.

Vänsterpartiet kommunisterna har tidigare i riksdagen framfört dessa synpunkter. Man har därvid hänvisat till pågående arbeten med själva lagstiftningsproblematiken. Vad vi främst avsett är dock något annat: verkligheten, tillämpningen.

Bakgrunden härtill är en rad tendenser i rättssyn och rättstillämpning, vilka på ett ytterst oroande sätt hotar genombryta fri- och rättighetssystemet inom viktiga områden. Gentemot dessa konkreta problem har både riksdag och regering en tendens att slå dövörat till.

Företeelser på en lång rad områden inom samhälle och rättsskipning ger vid handen, att en betänklig utveckling är på gång beträffande delar av rättighetssystemet. Praxis tar sig ofta uttryck, som är djupt stötande från konstitutionell synpunkt. Skiljaktigheter i praxis hotar konsekvens och förutsebarhet. Även helt uppenbara felaktigheter visar sig omöjliga att rätta

till. Handläggningstider kan på vissa områden utsträckas intill det absurda. Vi anger nedan en serie exempel på urholkning av rättighetssystemet. Några av dessa är av mer övergripande art och har påtalats av oss och andra i tidigare sammanhang. Flertalet är emellertid hämtade från aktuella fall under det gångna året.

1. Tryckfriheten har urholkats. Dels har tryckfrihetsförordningens karaktär av exklusiv straff- och processrätt brutits: tryckfrihetsbrott kan åtalas som strafflagsbrott eller som *både* strafflagsbrott och tryckfrihetsbrott. Detta strider både mot grundlagen och rättegångsbalken, liksom mot alla klassiska principer om lagsystems förhållande till varandra. Dels har principen om officinernas frihet och den kollektiva ansvarigheten brutits: man kan – alltefter myndigheternas behov – åtala endera redaktionsmedlem eller ansvarig utgivare (och i vardera fallet efter två straffsystem). Det föreligger också risk för att den tekniska utvecklingen kraftigt ökar sådana media, inom vilka yttrandefriheten har ett lägre skydd än i TF.

2. Det straffbara området i yttrande- och tryckfrihetsrätten har kraftigt utvidgats genom fjorårets ändring i spionerilagstiftningen. Spioneri är nu allt, som kan anses skada "totalförsvaret". Då större delen av det civila livet och den civila förvaltningen är berörda av totalförvarsorganisationen, kan nu praktiskt taget alla mer kontroversiella informationer klassas som "spioneri", om de görs offentliga och därmed är läsbara för utländska intressenter. En mängd normal journalistisk verksamhet riskerar därför att hamna inom det straffbara området, något som redan nu torde ha ökat den journalistiska självcensuren. Det kan tilläggas, att socialdemokraterna och vpk motsatte sig denna drakoniska utvidgning.

3. Offentlighetsprincipen urholkas på viktiga områden. Offentlighetskravet har nu en lägre dignitet, då det gäller databaserat material, än då det gäller pappershandlingar. Offentligheten inskränktes senast hösten 1982, då ytterligare uppgifter inom försäkringskassornas område lades under sekretess (det gällde sekretess gentemot klienten själv). Anonymitetsskyddet har nu också satts ur spel, då det gäller den som efterfrågar databaserade handlingar.

4. Avslöjanden inom säkerhetspolisen blottar ur konstitutionell synpunkt allvarliga missförhållanden. Bl. a. samlar SÄPO uppgifter om vad man kallar "marxister" och vidarebefordrar dessa till utländsk säkerhetstjänst. Det har på sista tiden även blivit uppenbart, att säkerhetspolisen från tid till annan läcker ut uppgifter, som har till syfte att påverka Sveriges utrikespolitiska agerande.

5. Försäkringskassorna bildar ett område, där rättssäkerheten kraftigt försämrats. Drakoniska, godtyckliga beslut, som på ett allvarligt sätt drabbar de försäkrade, är numera vanliga. Kassorna tillämpar dessutom ett system, ägnat att samla uppgifter som den försäkrade inte kan bemöta. Ett exempel härpå är, att flera bidragsförsäkrade berättigade mödrar plötsligt mist bidragsförsäkringen. Kassen har lyckats uppspåra, att den frånskilde fadern från gång till annan passerat barnen, då modern arbetat nattsift. Vid försök att få

rättelse har de sökande mötts av en annan svårighet: för att spara pengar har överklagningsinstansen vägrat hålla session på orten för att kunna höra vittnen, som klaganden kallat för att stärka sin bevisning. Muntlig förhandling har inte ansetts befogad – däremot har kassorna kunnat åberopa sina angivares uppgifter.

6. Praxis inom skatteväsendet befinner sig i ett tillstånd av rättslig upplösning, som det vill synas på grund av tilltagande inkompetens hos taxeringsnämnderna. Många skattskyldiga i små omständigheter blir direkt lurade eller utsatta för allvarliga fel. Praxis präglas av nyckfullhet och godtycke. Nämnderna är ofta okunniga om prejudicerande beslut av högre instanser. Detta tillstånd leder i sin tur till längre väntetider vid överklagningar, vilket ofta kan ha allvarliga verkningar på den skattskyldiges ekonomi.

7. Arbetsrätten fortsätter att urholkas till förfång för de anställda. Ett färskt exempel: en anställd vid en vårdinstitution anmäler misshandel av patienter. Utredningen leder till att flera personer överbevisas och döms för våld mot intagna. Landstinget beslutar omplacera den som uppmärksammat och anmält missförhållandena. Den drabbade drar saken inför tingsrätten – som ger landstinget rätt. Fallet är ingalunda enstaka: fall av trakasserier mot tjänstemän, som påtalat missförhållanden och brister, är kända från ett flertal myndigheter.

Även på andra än de nämnda områdena kan man konstatera allvarliga problem i fråga om rättssäkerhet och skydd för medborgarrätten. Dit hör t. ex. viktiga delar av socialförvaltningarnas ansvarsområden, inslag i domstolspraxis och polisväsen, kommunalisering av administrativrättsliga befogenheter, som kan ge upphov till oenhetlig praxis över landet och försvåra möjligheterna till rättelse.

Utvecklingen då det gäller fri- och rättigheternas villkor är naturligtvis inte enhetlig – det finns exempel också på att bristfälliga förhållanden åtgärdats och förbättrats. Inte desto mindre finns skäl att uppmärksamma, hur samhälleliga tendenser på ett mer allmänt plan inkräktar på rättigheternas och folkstyrets konkreta villkor. Själva de institutionella strukturerna har i många fall blivit så svårkontrollerade och oformliga, att de parlamentariska organen i statsapparaten fått sitt faktiska inflytande reducerat. De har inte kapacitet nog att utöva den kontroll de avses svara för.

Utanför statsapparaten gör sig också starka tendenser gällande, som är ägnade att snedvrida beslutsprocedurer i riktningar fördelaktiga för mäktiga ekonomiska privatintressen. Vi erinrar här bara summariskt om den tilltagande lobbyverksamheten, uppköp och styrning av vetenskaplig expertis samt försöken att hävda s. k. företagsideologier – dvs. krav på de anställda att de utanför det kontraktsförhållande, som reglerar köp och försäljning av deras arbetskraft, även avkrävs en bestämd inställning till företagets policy i allmänhet och företagsledningens samhälleliga ideologi. Denna typ av

korporatisering utgör i förlängningen ett hot mot person- och åsiktsfriheten.

Vi har med denna exposé över en tilltagande problematik velat fästa uppmärksamheten på de praktiska villkor för fri- och rättigheternas tillämpning, som vid sidan av det principiella, grundlagsteoretiska arbetet nog alltför litet uppmärksammats i parlamentariska sammanhang.

Enligt vår mening måste dessa alltmer påtagliga problem bli föremål för systematisk granskning och ett spektrum av praktiska åtgärder.

Mot bakgrund av det anförda föreslås

att riksdagen hos regeringen begär tillsättande av en särskild medborgarkommission med uppgift att systematiskt granska problem rörande de demokratiska fri- och rättigheternas praktiska villkor och lämna förslag till nödvändiga förbättringar på området.

Stockholm den 24 januari 1983

JÖRN SVENSSON (vpk)

NILS BERNDTSON (vpk)

HANS PETERSSON (vpk)

i Hallstahammar

PER ISRAELSSON (vpk)

MAJ KEMPE (vpk)